

ПРИЛОЗИ

Мирјана МАРИНКОВИЋ*

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за оријенталистику
Одсек за турски језик
Београд

ДУНАВСКИ БАСЕН У НОВИЈОЈ ТУРСКОЈ ИСТОРИОГРАФИЈИ**

Анстракт: У раду се представљају резултати неколико новијих радова турске историографије која се директно и индиректно бави питањем дунавског басена и градским средиштима у његовом саставу. Истраживања турских историчара обухватају неколико тематских целина: значај дунавског басена и његових насеобина у војним походима и територијалној експанзији Османске империје; стратегија Османске империје у насељавању Румелије; Београд као стратегијски важан војни циљ и база на Дунаву; Силистрија и њен значај у османској историји; управљање Ђердапом и другим теснацима и клисурама на Дунаву; лака флота на Дунаву; Дунав и његове обале у османским изворима; исељавање муслиманског становништва из градова дунавског басена.

Кључне речи: Османска империја, дунавски басен, новија турска историографија, Београд, насељавање Румелије, Ђердап, Силистрија, исељавање муслиманског становништва.

Турска племена у дунавском басену

Дунавски басен је у далекој прошлости био простор на коме су у дужим или краћим временским раздобљима поред осталих живела и различита турска племена. Око 380. године, недуго после Велике сеобе

* mirjana.marinkovic65@gmail.com

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804–1918): подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. Бр. 177031).

народа 375. године и опште несигурности услед најезде номадских азијских племена, турско племе Хуна стиже из Азије у Панонску низију где оснива Западну хунску државу. У наредном веку, турско племе Огура заснива прве насеобине са оне стране Дунава, о чему сведоче пронађени предмети начињени од пресованих металних плоча.¹ Авари су створили краткотрајну империју у области Црног мора принудивши византијског цара да им плаћа годишњи данак. Након победе над племеном Ант, настанили су се на доњем Дунаву, одакле су под Атилиним вођством предузимали пљачкашке походе на Галију и заузимали значајне путеве и трговачке тачке у Европи.² Године 568. Панонска низија је потпала под аварску власт. У низу напада на византијску територију, Авари су убрзо преузели Сирмијум и Сингидунум. „Тако је отворен пут ка Византији и започет рат против ње који ће трајати вековима.“³ Будући номади, Авари су на своју територију насилно насељавали словенска племена јужно од Дунава не би ли за њих обрађивала земљу. Присуство Авара у дунавском басену оставило је трагове у бројним топонимима и институцијама на Балканском полуострву, као што су Обровац, Наварин, институција бана и казнаца.⁴ Словенска племена која су живела на обалама Дунава имала су контакте и са другим турским племенима – Печенезима, Куманима и Бугарима.⁵ Бугари су 679. прешли Дунав да би се следеће године настанили на простору данашње Бугарске. Између 762. и 811. године више пута су нападали Константинопољ и створили моћну државу.⁶ Убрзо потом, Бугари су се стопили са словенским становништвом и христијанизирали 864/865. за време хана Бориса.

Из овог кратког подсећања на присуство разнородних али етнички блиских племена на обалама Дунава, можемо закључити да је ова највећа и најзначајнија европска река са својим обалама од давнина представљала природно станиште у кретањима турских номада из Азије према Европи.

¹ L. Rásonyi, *Tuna Köprüleri*, Macarcadan çeviren Hicran Akın, Ankara 1984, 5.

² *Ibidem*, 8.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, 11.

⁵ М. Filipović, *Orijentalna komponenta u narodnoj kulturi Južnih Slovena*, Prilozi za orijentalnu filologiju XVI–XVII (1966–67) 1970, 101.

⁶ Турска традиција приповеда да је хан Крум (803–814), који је потукао византијског цара Нићифора I, од његове лобање направио пехар. – J-P. Roux, *Türklerin Tarihi*, çev. Prof. Dr. Aykut Kayancigil, Lale Arslan-Özcan, İstanbul 2010, 109.

Османлије у дунавском басену

За Турке Османлије дунавски басен са Београдом као његовим центром представљао је подручје од стратегијског значаја. Сви погледи ка Европи и сви снови о територијалној експанзији досезали су до обала Дунава. Халил Иналџик у свом већ класичном делу *Османско царство* наводи да су „Османлије као природну северну границу свог царства одредиле Дунав“. Штавише, „Мехмед Освајач је на Балкану спроводио следећу политику: спречавао је сваку страну државу да се учврсти на овом полуострву јужно од Дунава и присаједињавао је сваку ону земљу која је ту већ имала упориште“.⁷ М. Емре Киличаслан у раду *Управљање Берданском клисуром и теснацима у 18. веку* закључује да су се и Римска и Османска империја задовољавале тиме да „Дунав виде као крајњу граничну тачку“.⁸

Као кључни град на Дунаву, тј. на ушћу Саве у Дунав, Београд је читав век пре него што је потпао под власт Османлија био предмет освајачких жеља османских султана. Један рад на ту тему из новије турске историографије својом исцрпношћу и акрибношћу као и мноштвом нових података и виђења заслужује посебну пажњу – рад турског историчара млађе генерације Селима Асланташа *Београд – Дом рата*.⁹

Османлије су се жестоко бориле да освоје и задрже тај град на ушћу Саве у Дунав, баш као што су то пре њих чинили Римљани, Мађари и Срби. Осим тога, ако се изузме Цариград, то је град за чије су освајање Османлије уложиле највише труда.¹⁰ Судбина и идентитет Београда садржани су у његовом симболичном имену – Врата/Дом рата (*Dârü'l-Cihâd*), због његовог географског положаја и стратегијског значаја. Османлије су га називале и другим именима – као што су Дунавски Београд, Доњи Београд, Смедеревски Београд, Угарски Београд, „Кључ земаља штићених путева“.¹¹

У овом раду Селим Асланташ на почетку даје кратак преглед историје Београда пре османског освајања. Пада у очи употреба литера-

⁷ Х. Иналџик, *Османско царство. Класично доба 1300–1600*, Београд 2003, 40.

⁸ М. Emre Kılıçaslan, *XVIII. Yüzyılda Tuna Demirkapısı ve Girdaplar İdaresi*, Karadeniz Araştırmaları, Bahar 2010, sayı 25, 62.

⁹ S. Aslantaş, *Belgrad-ı Dârü'l-Cihâd*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 15(2011) 13–37.

¹⁰ *Ibidem*, 13.

¹¹ *Ibidem*, 14.

туре на различитим језицима укључујући и радове српских и југословенских историчара и њихово уклапање с архивским и наративним изворима и резултатима турске и европске историографије. Тако се дошло до једног свеобухватног погледа на историју Београда који плени одмереношћу и тежњом ка пуној историјској истини. Аутор поставља питање да ли је Бајезит I заиста опседао Београд 1391, позивајући се на мишљење Глише Елезовића и Гавра Шкриванића у књизи *Како су Турци после више опсада заузели Београд*,¹² који то тврде цитирајући Франца Бабингера, а овај пак османског историчара Оруча. Оруч у својој хроници пише да је Бајазит „доспео у Румелију и стигао у Лазову покрајину [деспота Лазаревића]. Освојио Гугерцинлик [Голубац]. Напад је стигао до Угарске и у угарском вилајету изазвао галаму. Стигао је у Београд и опседао га месец дана. Није га заузео и вратио се назад 792. године [20. децембар 1389–8. децембар 1390].“¹³ С. Асланташ сматра да ове тврдње треба узети с резервом, јер ниједан други извор осим Оручеве хронике не помиње ову опсаду Београда, иако је између 1390. и 1392. било интензивних османских војних активности на северној линији.¹⁴

Безбедност северне границе и потпуно елиминисање Мађарске из „војно-политичке једначине на Балкану“ били су од виталног значаја за даље присуство Османлија у региону.¹⁵ Пишући о опсади Београда 1440. године коју је предузео султан Мурат II, Селим Асланташ наводи оцене оновремених турских хроничара који подвлаче изузетан значај Београда. Тако Ашик Пашазаде пише да је „султан Мурат Гази знао да је Београд капија Угарске и да је имао циљ да отвори ту капију“. Исто тако, Хоџа Садедин пише да је „београдска тврђава капија те земље и кључ за њено освајање“.¹⁶

Контрола над Подунављем, пише Асланташ, стекла је животну важност након што је Сигисмунд од Срба освојио Београд 1427. године. Султан Мехмед II Освајач, један од турских султана са израженом државничком визијом, видео је Београд као „кључ Мађарске и његово освајање као фазу у освајању Мађарске“.¹⁷ О његовој опсади Београда 1456. постоје бројна сведочанства, како османска, тако и европска. Асланташ цитира турског хроничара Феридуна Диримтекина који

¹² G. Elezović, G. Škrivanić, *Kako su Turci posle više opsada zauzeli Beograd*, Beograd 1956.

¹³ S. Aslantas, *nav. delo*, 17.

¹⁴ *Ibidem*, 18.

¹⁵ *Ibidem*, 19.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, 21.

разлоге за пропаст опсаде види у неслози паша, одсуству воље за ратовање код румелијских снага, осудама и прекору које је падишах упућивао јаничарском аги, али додаје и војнички гениј Јаноша Хуњадија, браниоца београдске тврђаве, који је у првој половини 15. века добрано намучио Османлије.¹⁸ Поред копнених снага, Мехмед Освајач је за напад на Београд користио и флоту од 200 мањих бродова на Дунаву.¹⁹

Пораз у опсади 1456. није значио одустајање од освајања Београда које су Османлије виделе као неизбежан услов за покоравање Угарске. Године 1492. за време Бајезита II предузет је још један неуспео поход на Београд о коме пише Асланташ позивајући се на турске хроничаре Ибн Кемала и Данишменда.²⁰ Заузимање Београда 1521. било је први велики тријумф после ступања на престо султана Сулејмана Величанственог који је наставио да гаји освајачке амбиције према Угарској и дунавском басену. Асланташ у овом раду износи белешке Целалзаде Мустафе, „најбољег османског извора за освајање Београда“.²¹ По подацима које даје тај извор, на османском дивану који се састао у Софији у походу ка Угарској није било јединства. Румелијски беглербег Ахмед-паша и знатан број везира били су мишљења да је приоритет да се освоји шабачка тврђава, да се потом направи мост преко Саве и одатле крене на Будим. С друге стране, велики везир Пири Мехмед-паша сматрао је да је „београдска тврђава кључ Угарске“ и да ће освајање Београда отворити пут за друга освајања. Био је уверен да ће се непријатељске снаге концентрисати око Београда уколико османска војска крене на Будим и пресећи Османлијама одступницу. На концу, превагнуло је мишљење румелијског беглербега које је делио и млади падишах за кога је Мађарска била превасходни циљ, иако Асланташ сматра да треба имати у виду да султан „није у потпуности занемаривао питање освајања Београда“.²² Штавише, аутор наглашава да је Пири Мехмед-паша, иако примарно чиновник из реда финансијских стручњака, био на линији османске политике старе стотину и педесет година.

Занимљиво је даље деловање великог везира који је инсистирао на значају Београда. Румелијски беглербег Ахмед-паша је 8. јула 1521. заузео Шабац, где је султан сутрадан стигао са наредбом да се на Сави изгради

¹⁸ *Ibidem*, 22.

¹⁹ Франц Бабингер наводи да су Угари имали између 40 и 200 барки и да је највероватније прва цифра означавала стварни број. – Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, Београд 2010, 126.

²⁰ S. Aslantas, *nav. delo*, 23.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, 25.

мост. На инсистирање Ахмед-паше, Пири Мехмед-паша је требало да одустане од опсаде Београда и одмах дође у Шабац. Искусни велики везир „није журио са спровођењем наредбе“, већ је позвао другог везира Мустафа-пашу који је водио борбе у околини Земуна. Мустафа-паша се тада лично уверио колико Београд има важан положај и рекао да ће то предочити султану. Да би га одвратио од планова за поход на Будим, Пири Мехмед-паша је послао писмо султановом личном учитељу (лали) у коме је наглашавао да се „таква прилика не даје увек“ и да „освајање Београда није препрека да се дође до Будима“, као и да се „таква прилика с протоком времена неће више указати“.²³ Суочен с опасностима да мост на Сави буде срушен и да повратак буде онемогућен, султан је ипак прихватио ове аргументе и променио одлуку. На тај начин освојена су значајна упоришта у дунавском басену – Шабац, Земун, Срем, Сланкамен, што је онемогућило било какве војне подухвате Угара са севера.²⁴ Целалзаде Салих, један од хроничара опсаде Београда на кога се позива Селим Асланташ, бележи да су Османлије од мађарских дезертера сазнале да је најслабија тачка тврђаве ушће Саве у Дунав, те су топовима са Ратног острва почели да туку управо тај део.²⁵ Да је Београд постао значајна тачка за султана Сулејмана Величанственог сведочи податак да је обећао да ће оном борцу који пободе барјак на београдску тврђаву доделити звање санџак-бега!²⁶

Падом Београда у руке Османлија дошло је до промене његовог визуелног идентитета и структуре становништва. Мађари су са својим иметком и потомством бродовима упућени у Угарску, наводи Асланташ. Један део становништва протеран је у Истанбул. Песници су опевали ову велику победу, а одмах по освајању приступило се поправци срушених зидина и подизању џамија, месџида и дервишких текија. Београд је прикључен Смедеревском санџаку и поверен на управу босанском бегу Бали-бегу. Тиме је султан Сулејман остварио вековни сан својих предака и припојио овај значајан град својој држави. Све до 1541. године када је освојен Будим, београдска тврђава је у пуном смислу речи имала изглед војничког логора. Године 1526. у Београду је изграђено бродоградилнице. До краја 17. века београдска тврђава ће бити значајна станица у турским војним походима. Поред коришћења саобраћајних потенцијала Дунава и Саве за снабдевање војске, Београд је с временом постао и

²³ *Ibidem*, 26.

²⁴ *Ibidem*, 27.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, 28.

центар за вођење преговора са Хабсбурговцима.²⁷ Коначно, Селим Асланташ констатује да Београд није представљао само важну војну базу и извор снабдевања у време победоносних похода, већ да је и у временима опадања османске моћи имао битну одбрамбену улогу. „Београд је био центар одбрамбене линије Шабац заузео Шабац–Београд–Смедерево–Видин.“²⁸

Имајући све ово у виду, дунавски басен је представљао најзначајније подручје Румелије, тј. европског дела Османског царства. Румелија је за Османлије представљала политички и психолошки најважнији део државе због чега јој је поклањана посебна пажња. Најспособнији администратори и војни команданти постављани су на највише дужности управо у Румелији. Политика насељавања овог простора указивала је на чињеницу да су Турци Румелију прихватили као своју земљу, а не као привремено запоседнуту територију. У прегледном раду *Методe и стратегије које је османска држава примењивала у насељавању Румелије*,²⁹ Хакан Доган наглашава да су Османлије систематски насељавале Румелију и да је захваљујући досељавањима из Анадолије велики део Румелије постао турска отаџбина. Овај аутор сматра да су Османлије успоставиле снажан централистички поредак насупрот средњовековној феудалној анархији и расцепканости. Осим тога, „за разлику од феудалних господара, донели су становништву лакше пореске обавезе и припремили миље у којем су слободно могли да упражњавају своје религиозне обичаје и у којем су имали сигурност имовине и живота“.³⁰ Халил Иналцик је сматрао да је „заштита сељаштва од експлоатације локалне власти била основни принцип османске администрације“.³¹ У процесу насељавања важну улогу је имала институција вакуфа, тј. подизање верских и световних објеката на општу корист, чиме се још више учвршћивала свест о Румелији као територији која је предодређена да трајно носи турски печат. Хакан Доган истиче већ уврежен став у турској историографији да су Османлије у време територијалне експанзије водиле помирљиву политику према хришћанима познату под називом „*istimalet*“.³² Таква политика била је срачуната на толерантан однос према локалном племству и војничком сталежу чији

²⁷ *Ibidem*, 29–30.

²⁸ *Ibidem*, 33.

²⁹ H. Doğan, *Osmanlı Devleti'nin Rumeli'nin İskânında Uyguladığı Yöntem ve Stratejiler*, <http://www.gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2009/4/39.pdf>.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ X. Иналцик, *нав. дело*, 20.

³² İ. Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Ankara 2008, 450–451.

су припадници добијали право на уживање државног земљишта у одговарајућој величини и уживали изузеће од плаћања државних дажбина за шта су били обавезни да служе у турској војсци. Халил Иналцик пише да су многи војници у турској војсци били под командом својих кнезова и да нису били обавезни да пређу на ислам, те да је „крајем петнаестог века још увек било тимарника чије су породице у три до четири генерације задржале хришћанску веру.“³³ Захваљујући политици званој „istimalet“ османска држава је настојала да придобије немуслиманско становништво које је стицало сигурност и заштиту уређене државне администрације.

Турске барже на Дунаву

Освајањем Мађарске, Османлије су завладале Дунавом који је убрзо постао најважнији водени пут како у време ратних похода тако и у мирнодопским приликама. Из тог разлога је убрзо успостављена Дунавска капетанија на челу с Дунавским капетаном у чијој су надлежности били пловидба и пловила на овој великој европској реци. За обављање разноврсних задатака у различитим временским условима Османлије су користиле и бродове различитих величина и особина, трудећи се да се прилагоде тешким условима и обезбеде сигуран транспорт хране, муниције, грађевинског и другог материјала. У новије време турски историчари посвећују све више истраживачке пажње дунавској флоти и историји турског речног бродарства. Зато нам није промакао рад Ајше Пул, доцента на Катедри за историји Универзитета Орду у истоименој провинцији на Црном мору, посвећен једној специфичној врсти баржи без палубе које су биле нарочито популарне и погодне за пловидбу Дунавом.³⁴

Ауторка овог темељно обављеног истраживања заснованог на архивској грађи и литератури наводи да је употреба лаке флоте на Дунаву као испомоћи копненим снагама почела у време султана Мехмеда II Освајача (1451–1481). Султан Сулејман Величанствени је у тежњи да под своју власт стави Средњу Европу увидео стратешки значај Дунава као воденог пута и потребе да се освоје важна упоришта на тој реци укључујући Будим. Из тог разлога, основана је Дунавска капетанија која се делила на два дела – први који је био надлежан за правац до Видина, и

³³ Х. Иналцик, *нав. дело*, 21.

³⁴ А. Pul, *Osmanlı Tuna Donanmasının Üstüaçık Gemileri*, Tarih Okulu Dergisi, Yıl 7, Sayı XVIII (2014) 285–317.

други од Видина до Будима.³⁵ Губитком Мађарске, Дунавска капетанија је, природно, сведена само на овај први део. У борбама између Османске империје и Аустрије током 17. и 18. века Дунав је представљао не само грудобран већ и центар за обезбеђивање и превоз животних намирница. Зна се, на пример, да је дунавска флота 1699. године располагала с више врста бродова – 19 бродова типа *kalite* (који је у рату превозио 220 ратника и имао топ на прамцу), пет великих и 28 малих бродова на весла познатих као *firkate* (превозили до 80 бораца), три шајке (20–50 ратника и три топа) и 100 баржи, које се називају и *üstüaçik* („непокривене“) и које су карактеристичне управо за пловидбу Дунавом у османско доба.³⁶ Барже су се састојале од дуге „кичме“ и равног дна направљеног од дасака закованих једна за другу. У документима се наводи да су такви бродови често имали и једра.³⁷ Цена се кретала од приближно 132 гуруша крајем 17. века до око 183 гуруша крајем 18. века, мада није јасно о којој величини баржи је реч.³⁸

Посада барже углавном се састојала од кормилара и осам веслача. Њихов основни задатак био је превоз ратног материјала и опреме у време ратних операција, али и намирница, грађевинског материјала за зидање и поправку утврђења и мостова, и ређе за транспорт људи. Барже су се делиле по величини на три врсте – мале, средње и велике. Њихов значај и погодност за употребу у несигурним водама и теснацима Дунава долазио је нарочито до изражаја у обезбеђивању логистике за војску.

Архивска грађа пружа прегршт података о значају баржи и труду да се обезбеди материјал за њихову градњу и обучена посада за пловидбу. Према истраживањима Ајше Пул, није увек било лако пронаћи добре и веште веслаче, а поготово платити их за њихов рад. Није била реткост да посада бежи и напушта барже. Колики значај су барже имале за Османлије сведочи податак да је посебно лице било именовано за опремање ових бродова – тзв. ачиклар ага (*Açıklar Ağası*), или ага за пловила без палубе, који је био подређен Дунавском капетану.³⁹

Главна места градње баржи и лаке речне флоте били су Рушчук, Никополе, Видин, Голубац, Смедерево, Зворник, Крушевац, Пожега, Мохач, Будим и Естергон.⁴⁰

³⁵ *Ibidem*, 287.

³⁶ *Ibidem*, 288.

³⁷ *Ibidem*, 304.

³⁸ *Ibidem*, 305.

³⁹ *Ibidem*, 294.

⁴⁰ *Ibidem*, 302.

Османлије и Ђердап⁴¹

Нашу пажњу привукао је рад М. Емреа Киличаслана *Управљање Ђердапом и теснацима на Дунаву у 18. веку*⁴² у коме се на основу расположиве литературе и турских архивских докумената разматрају улога и значај области Ђердапске клисуре уз осврт на активности и пловидбу Дунавом у османско доба.

Ђердап је по својим природним карактеристикама представљао чвориште у коме су се укрштали путеви који су долазили из Европе, са Јадрана, Балкана, Црног мора и југоисточне Европе.⁴³

Аутор истиче да су османска освајања на Балкану започела најпре покушајима да се овлада великим путевима који воде до Дунава и који се протежу дуж долина великих река.⁴⁴ Упркос томе, не може се рећи да су се пловни путеви користили у знатнијој мери, јер су топови и муниција чак и средином 15. века, када су Османлије почеле да користе Дунав у својим акцијама на Балкану, превозени баркама од Истанбула до Варне, а затим колима до Рушчука или Београда, и потом поново баркама.⁴⁵ Треба имати у виду да је клисура била погодна за пловидбу углавном између маја и новембра и да су у другим периодима били коришћени сувоземни путеви.⁴⁶ Османлије су први пут успоставиле контролу над овом облашћу 1421. године у борбама с угарским краљем Сигисмундом. Јанош Хуњади је успео да привремено заустави османски продор у Подунављу и извојује победу над Османлијама на Ђердапу 1442. године, чиме је осујетио планове румелијског беглербеге Шахин-паше да уђе у Ђердап. Средином 15. века почињу замашније турске војне операције када се у већој мери користи река Дунав. У опсади Београда 1456. коришћена је речна флота. За владе Сулејмана Величанственог (1520–1566) ђердапска област је постала граница између Угарске и Османског царства. Од освајања Турн Северина 1524. године „Дунав је постао

⁴¹ Реч *Ђердап* води порекло од турске речи *girdap* у значењу клисура, вртлог, теснац. Турска реч за Ђердап је *Demirkapı* – гвоздена врата.

⁴² М. Е. Kılıçaslan, *Tuna Demirkapısı ve Girdaplar İdaresi*, Karadeniz Araştırmaları, Bahar 2010, sayı 25, 59–76.

⁴³ А. Decei, *Demir-Kapı*, *İslam Ansiklopedisi* 3 (1963) 523.

⁴⁴ М. Е. Kılıçaslan, *nav. delo*, 64.

⁴⁵ *Ibidem*, 65.

⁴⁶ *Ibidem* 66.

унутрашњи комуникациони пут османске државе“.⁴⁷ У контексту турских освајања, Ђердапска клисура је сматрана важном за успостављање власти на Дунаву и „кључем за Мађарску“, као што је више пута истицано за Београд.⁴⁸ Дунав је у правом смислу постао „турска река“ током 16. века и то онај његов део источно од Естергона. Премда су даља освајања (Београда 1521. и победа на Мохачу 1526) омогућила улаз у Угарску, Дунав у османским походима на Беч није имао активну улогу.⁴⁹ Иако се у првој опсади Беча 1529. године рачунало на флоту, њу су Аустријанци успели да потопе. Друга опсада Беча 1683. више се базирала на копненим операцијама, мада се у периоду између две опсаде водило рачуна да се држе стратешке тачке на реци и придаван нарочит значај томе да се на Дунаву осигурају оперативне базе.

Аутор овог рада наводи да су „поред непријатељства између Османлија и њихових европских суседа због политичких и верских разлика у 16. и 17. веку“ постојале и економске везе. Капитулацијама које је 1535. године Француска добила од Османлија предвиђено је да Французи могу да користе реку Дунав и наоружавају своје бродове ради заштите од гусара.⁵⁰ Турски бродари су у повољним временским условима могли да пролазе кроз Ђердап и превозе робу у горњи ток реке. Благодаревши тим транспортним подухватима и превласти на Дунаву, Влашка и Молдавија су постале „башта Истанбула“.⁵¹

Османлије су освојиле Ђердап као стратегијски важан речни пролаз у 17. веку. Према речима аутора, клисуре и речни теснаци на Дунаву у области Ђердапа представљале су природну границу иза које је османска централна власт имала тешкоћа да допре.⁵² С друге стране, међутим, Аустрија, највећи ривал Османске империје на Балкану, наилазила је на тешкоће у тежњи да се спусти у доњи ток Дунава. Осим тога, „није јој успело да из османских руку узме Ђердап“.⁵³

Након турско-аустријских ратова 1688–1716, Београд је на кратко прешао у аустријске руке (1717–1739). После тога град је неповратно изгубио карактер базе за освајања и стекао идентитет одбрамбеног упоришта против непријатељских напада. Из тог разлога је управљање

⁴⁷ A. Decei, *nav. delo*, 524.

⁴⁸ M. Emre Kılıçaslan, *nav. delo*, 66.

⁴⁹ *Ibidem*, 66.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, 67.

⁵² M. Emre Kılıçaslan, *nav. delo*, 60.

⁵³ *Ibidem*.

Ђердапом још више добило на значају. Било је неопходно да храна, муниција и друге ратне потрепштине за одбрану Београда буду брзо и сигурно превожене.⁵⁴ С друге стране, Аустријанци су након освајања Оршаве и Кладова 1689. размишљали и о освајању Ђердапа. Дунавски капетан Ибрахим-паша био је одлучан и ефикасан у настојању да очува то стратешко упориште, тако да је Карловачким миром 1699. Ђердап захваљујући њему припао Османлијама.⁵⁵

М. Емре Киличаслан примећује разлике у управљању Ђердапом између Римске и Османске империје. Иако су проблеми и предности владавине над значајним речним токовима и стратешки важном клисуром били слични, постоје битне разлике између два царства. Док су Римљани предузимали градитељске подухвате и зидали утврђења и мостове, Османлије су покушавале да прелазе уреде преко институције Ђердапског агалука (Girdap Aġalıġı).⁵⁶ Ђердапски ага је била титула службеника задуженог за безбедност бродова који су пролазили кроз Ђердап и превозили храну и другу ратну опскрбу. У његовој надлежности је била заштита од гусарских напада, удара у стење, заглављивања у теснацима и вртлозима. Поред ђердапског аге, постојала је и институција аге за непокривене бродове и чамце који се старао о њиховом превлачењу кроз Ђердапску клисуру. Испрва је дужност ђердапског аге обављао дунавски капетан (Tuna Kapudani),⁵⁷ потом влашки војвода, да би на крају била поверена личности која је управљала Кладовом. Из овога се види да су се власти старале да се брига о Ђердапу и конкретним проблемима пловидбе препусти лицу које је било непосредно укључено у решавање виталних питања у области.⁵⁸

У превођењу бродова кроз Ђердап ангажовани су и хришћани – церахори (тур. serahor) који су бродове канапима привезивали за обалу и усмеравали их. Према подацима које даје аутор овог рада, у другој половини 18. века на овим пословима је било ангажовано пет бродова, стотину педесет неквалификованих и осамдесет четири квалификована радника. После 1760. године, услед економских недаћа у држави, број

⁵⁴ *Ibidem*, 67–68.

⁵⁵ *Ibidem*, 68.

⁵⁶ *Ibidem*, 74.

⁵⁷ Евлија Челеби пише да је капетан Дунава био један од органа власти у Београду, под чијим су заповедништвом „сви бродови на Дунаву и Сави од Видинске до Будимске крајине. Он стално крстари Дунавом са десет фрегата и хиљаду војника азапа. Он има власт да вјеша и да кажњава строгим казнама.“ – Е. Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo 1996, 82.

⁵⁸ *Ibidem*, 71.

упослених у обезбеђивању пловидбе Ђердапом је био мањи.⁵⁹ Коначно, аутор закључује да је Ђердапска клисура успоравала напредовање Османлија према Западу, али да је у исто време спречавала њихово повлачење ка Истоку и продор непријатељских снага у унутрашњост Османске империје.⁶⁰

Дунав у турским архивским изворима

А. Халук Дурсун, доцент на Универзитету Мармара и директор Музеја Топкапи сарај у Истанбулу, сачинио је рад под насловом *Дунав и његове обале у Османском архиву*,⁶¹ који се искључиво базира на грађи Архива Председништва владе у Истанбулу, насталој између 1790. и 1917. године. Реч је о прворазредним архивским изворима који речито сведоче о ангажованости турске администрације у решавању низа проблема који су настајали на Дунаву и његовим обалама, од политичких и државничких до сасвим практичних и свакодневних.

Најважнији проблеми власти тицали су се ратних дејстава и осигурања безбедности у време мира. Низ докумената сведочи о упадима разбојника с друге обале Дунава и сукобима са османском војском, као што је био случај 1852. године.⁶² Поред ових проблема, власти су се суочавале и са тешкоћама које су доносила поједина годишња доба. Године 1860. и 1862. замрзнуо се Дунав. Услед тога је 1860. године за преношење важних поштанских пошиљки ангажована неколицина жандарма на коњима. Документи сведоче да је две године касније становништво лишено опскрбе храном почело да се храни кочањем и да је тражено да им се хитно доставе намирнице, пошто се Дунав откравио.⁶³ Евлија Челеби пише да је замрзавање Дунава пружало прилику београдском становништву за богаћење. „Будући да се у вријеме када се на Дунаву ухвати лед од десет педаља дебљине не наплаћује увозна трошарина и пијачарина (*bâdž-ü bazâr*) [за робу која се увезе] с вана [у град], тада дође по неколико стотина кола робе, па се сви, раја и повлашћени слој, баве трговином и тако се обогаћују. Сва сиротиња постану господа.“⁶⁴

⁵⁹ *Ibidem*, 72–73.

⁶⁰ *Ibidem*, 74.

⁶¹ А. Н. Dursun, *Osmanlı Arşivinde Tuna Nehri ve Kuyuları*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies XII/2 (2010) 333–339.

⁶² *Ibidem*, 334.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Е. Челеби, *nav. delo*, 93.

Дунав је вековима био значајан извор прихода за становништво које је живело на његовим обалама. Турски путописац Евлија Челеби писао је да је дрвна грађа висока као планине с обе стране Дунава.⁶⁵ Осим тога, ловишта рибе и места за лов мрежом давана су у закуп, о чему сведочи један документ из 1856. године.⁶⁶ Поред хладноће, становништво и насеља поред Дунава погађале су и обилне кише и поплаве. Ситуација је била веома тешка 1855. године када је ради утврђивања штете коју су претрпели сељаци око Дунава и Саве допутовао амбасадор Аустрије. Три године касније, Дунав се поново излио, али се не помиње било каква накнада штете пострадалима. Године 1888. у поплавама је страдало становништво града Адакала, с тим што је тада држава притекла у помоћ. Другу невољу која је често пратила поплаве представљају епидемије заразних болести. Тако из овог рада сазнајемо да је 1861. избила епидемија маларије, грознице и дијареје и да је због тога из Истанбула био упућен лекар на терен.⁶⁷

Даље, грађа потврђује разноврсност послова на уређењу обала Дунава које је периодично требало обављати. Године 1845, на пример, „на дневном реду је било чишћење и уклањање стена на обалама у Молдавији“. Године 1873. неки бродови који су припадали медитеранској флоти послати су на Дунав, док је посада на старим бродовима који су престали да се користе упућена у бродоградилште у Рушчуку. Један документ из 1874. пружа сазнања о томе да ће бити основана једна страна компанија коју чини четрдесет бродова на Дунаву и да је „потребно припремити бродове који се налазе под Управом Дунава за конкуренцију са њима“.⁶⁸

Дунав је престао да буде гранична река Османског царства 1878. године. Ипак, османске власти су и даље на различите начине биле заузете питањем Дунава. Сафет-паша, министар иностраних послова, саставио је меморандум о томе какав став треба заузети на Конференцији о Дунаву, одржаној 1883. у Лондону, а у вези с питањима пловидбе и припреме Закона о речној полицији.⁶⁹ Аутор нам, нажалост, не даје више података о садржини министровог меморандума. Осим тога, Румунија и

⁶⁵ А. Haluk Dursun, *nav. delo*, 335.

⁶⁶ *Ibidem*, 335.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, 336.

⁶⁹ На тој конференцији Аустрија је као држава са најјачом флотом добила право контроле пловидбе у области доњег Дунава који није био у њеним границама. То право није могла да реализује због одлучног противљења Румуније.

Бугарска су 1886. и 1887. године имале спор око полагања права на нека острва на Дунаву, због чега је Бугарска од надлежних служби Османске империје захтевала оверене копије неких карата и протокола. Спор између Румуније и Бугарске трајао је до 1904. године.⁷⁰

Говорећи о Дунавској капетанији, А. Халук Дурсун истиче да се то тело делило на два дела; један је контролисао ток Дунава од ушћа у Црно море до Видина, а други од Видина до Будимског ејалета. Након губитка Мађарске 1699. године, Дунавска капетанија се свела само на овај први део. Њен најважнији задатак била је контрола превоза хране и других добара Дунавом. У Рушчуку и Силистрији налазила су се бродоградилшта. Бродови су имали зимовнике у Рушчуку где су и одржавани. Говорећи о чувеној лакој османској речној флоти, Дурсун истиче да је таква флота могла лако и брзо да се креће једнако и узводно и низводно.⁷¹ На крају, аутор подсећа на мисао чувеног историчара Франца Бабингера који је за Дунав написао да је „судбинска река Османског царства“ и закључује да је губитком Дунава и територија у Европи османска држава изгубила и духовну снагу коју јој је та велика река уливала.⁷²

Силистрија – османски град на обали Дунава

Турска историчарка Хава Селчук с Универзитета Ерџијес у Кајсерију истраживала је друштвене прилике у Силистрији, значајној турској луци на Дунаву, на основу сицила (регистра) кадије вођеног између 1791. и 1793. године, тј. између Свиштвоског и Јашког мира.⁷³ Кадијски сицили, као својеврсни сведоци свакодневних животних ситуација које су доспеле до суда, представљају драгоцен материјал за изучавање социјалних и градских прилика. Сицил, који је био предмет анализе, састоји се од 233 документа који се односе на различите теме као што су наследство, парнице, породичне и правне ситуације, именовања у службу, порези, посланства, градња бродова.

Из наследних парница реконструисана је структура породице у Силистрији. Х. Селчук закључује да су породице у Силистрији углавном

⁷⁰ *Ibidem*, 336. Аутор не наводи о којим острвима је реч.

⁷¹ *Ibidem*, 338.

⁷² *Ibidem*, 339.

⁷³ H. Selçuk, *Ziştovi ve Yaş Antlaşması Arasında Tuna Kıyısında Bir Osmanlı Kenti: Silistre (1791–1793)*, Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 8/5 (Spring 2013) 645–674.

биле моногамне и са мало деце. Од 27 оставина, само се у једној појављује породица са две жене, док број деце зависи од економске снаге, просечно износећи 2,3 детета. Највише деце имали су државни намештеници и богатији појединци. Накнада жени у случају смрти или развода износила је од 800 до чак 10.000 пара.⁷⁴ У сицилу се налази и случај једне бракоразводне парнице у којој је Зубејда кадуна оптужила мужа да је на њу насрнуо ножем, што је он на суду порекао. Ипак, нашли су се сведоци мужевљевог недела, те је донета пресуда о разводу. Једна од функција кадије било је одређивање цена производа и услуга. Стога се у сицилу налазе прецизне цене хлеба, меда, пиринча, воска, маслиновог уља, меса, грожђа, сирћета и других намирница, што је од значаја за економску историју.

Сицил такође пружа податке о промени вере, што је „социјални феномен који се догађа на целокупном простору на коме живе немуслимани у османској држави“.⁷⁵ У сицилу су забележени случајеви преласка на ислам аустријских грађана који су допали турског ропства. На пример, један младић Аустријанац, заробљеник Чалик Мехмед-аге 1792. године, одлучио је да прими ислам и узме име Селим.⁷⁶ Чл. 7 Свиштвоског мировног споразума предвиђао је да лица с обе стране која су променила веру, неће бити размењена, тј. да ће остати на страни вере коју су одабрали. Осим тога, сви са руске или аустријске стране који су драговољно примили ислам требало је да буду у служби османске војске, осим ако нису били у нечијем власништву.⁷⁷

Силистрија је уз Рушчук, Видин и Никополје спадала у значајна бродоградилшта. Будући да је околина града била обрасла густим шумама, дрвне грађе за градњу бродова било је у изобиљу. Кадијски сицил садржи заповести о неопходности обезбеђивања грађе, гвожђа и другог материјала за градњу пловила. Читав дунавски басен заједно с црноморском обалом представљао је велики извор житарица и отуда је Дунав као велики пловни пут био од животног значаја за Османску империју. Градња бродова различитих намена и величина отуда је представљала важну привредну активност. Силистријска лука је у ратовима Османлија с Русијом и Аустријом имала велики значај, јер је војна опскрба у храни купована у Влашкој превожена даље бродовима из Силистрије. Посебно се водило рачуна да се пшеница, јечам, брашно, двопек не кваре у амбарима. Ради складиштења намирница за војску б.

⁷⁴ *Ibidem*, 651.

⁷⁵ *Ibidem*, 652.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Ibidem*.

децембра 1791. донета је одлука да држава изгради велики амбар који може да прими 100.000 кила⁷⁸ жита. Амбар је изграђен у фебруару 1792. године.⁷⁹

Значај Силистрије као пристаништа на Дунаву дошао је до пуног изражаја крајем 18. века, примећује Хава Селчук, наводећи прецизне податке о количинама робе превезене бродовима 1791. и 1792. године. На пример, у мају, јулу и новембру 1792. превезено је 60.925 кила и 104 оке брашна, 21.705 кила јечма, 1.238 кантара⁸⁰ и 305 ока двопека, 22.085 кила пшенице.⁸¹

Турци напуштају српске градове на Дунаву

Последњи допринос турске историографије који ћемо размотрити написала је Ајше Озкан под насловом *Протеривање муслимана из Србије након конференције у Канлици и повлачење османске државе из Србије (1862–1867)*.⁸² Као и претходни, и овај рад је писан претежно на основу необјављене архивске грађе због чега обилује прецизним и јасним подацима. С друге стране, ауторка која по свему судећи познаје српски и бошњачки језик, консултовала је само два рада јужнословенских историчара.⁸³

⁷⁸ Стара мера за жито – 1 киле = 36,5 кг.

⁷⁹ Н. Selçuk, *нав. дело*, 654.

⁸⁰ 56.5 kg ili 44 оке.

⁸¹ *Ibidem*, 656.

⁸² А. Özkan, *Kanlıca Konferansı Sonrasında Müslümanların Sırbistan'dan Çıkarılmaları ve Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'dan Çekilişi (1862–1867)*, Akademik Bakış, cilt 5, sayı 9 (2011) 123–138; Исељавање турског становништва био је циљ још у време прве владе кнеза Милоша Обреновића (1815–1839), што је потврђено хатишерифом из 1830. године. Ипак, до исељавања не само турских војних посада већ и цивилног становништва дошло је тек 1862. године. Повод за захтев за исељење Турака било је рањавање српског дечака у Београду 15. јуна и турско бомбардовање Београда с Београдске тврђаве у ноћи између 17. и 18. јуна 1862. године. Ови инциденти били су резултат нараслих тензија између Србије и Турске услед војног јачања српске државе и закона о народној војсци због којег је Porta уложила протест. Да би се стање смирило, крајем јула је у Канлици у близини Истанбула сазвана конференција гарантних сила (Русије, Француске, Аустрије и Енглеске) и Порте на којој је одлучено да се поруше тврђаве Соко и Ужице и да се исели целокупно турско цивилно становништво. – *Историја српског народа*, V–1, Београд 1981, 295.

⁸³ S. Bandžović, *Iseľavanje muslimanskog stanovništva iz Kneževine Srbije u Bosanski vilajet (1862–1867)*, *Знакови времена* 12 (leto 2011) 68–73; А. Popović, *Balkanlarda İslam*, Çev. Komisyon, İnsan Yay., İstanbul 1995.

Иако се А. Озкан бави свим српским градовима које су муслимани напустили по одредбама конференције одржане у Канлици 1862, ми ћемо се усредсредити на градове који леже на Дунаву – Београд, Кладово и Смедерево.

Масовно исељавање муслиманског становништва из Београда почело је 13. септембра 1862, када су у Београд стигла два брода. Муслимани свој иметак беху продали у Земуну и укрцали се на бродове 17. септембра да би отишли у Лом Паланку. Укупно их је било 376 кућа, односно 1.802 особе. Од тог броја 350 их је одабрало да се настани у Пироту, а 1.502 у Нишу. Дана 24. септембра бродови су из Београда превезли у Видин 550 муслимана, да би 2. октобра 600 људи било послато у Лом Паланку и одатле у Ниш. Истог дана 300 људи је било превезено у Брчко, а последњи контингент пребачен је у Видин. Муслиманско становништво Београда било је сиромашно, јер им је имовина разграбљена током немира изазваних турским бомбардовањем у лето 1862. године после убиства српског дечака на Чукур-чесми. Већина је располагала иметком у вредности између 10.000 и 40.000 куруша⁸⁴. Муслиманске избеглице из Београда чиниле су три групе: у првој групи су били власници тимара и плаћени намештеници, у другој су били рибари, бербери, продавци дувана и друге занатлије, а у трећој болесни, инвалиди, удовице.⁸⁵ Немајући такорећи никаква средства за живот осим одеће на себи, затражили су помоћ од мутасарифа Скопља, Солуна, Битоља, Пловдива и Софије. Ајше Озкан цитира архивске изворе и наводи да је нишки валија Мидхат-паша сакупио 100.000 куруша из

⁸⁴ Куруш или гуруш је назив за врсту ситног сребрног новца кованог у време Османлија од 1690. године. Акча или аспра, први сребрни ковани новац, био је у употреби до краја 16. века од када је османско тржиште остало преплављено страним новцем, нарочито у пограничним областима. Османски куруш је представљао нову врсту сребрног новца који је уведен у оптицај 1690. године и обезбеђивао монетарну сигурност све до шездесетих година 18. века. Политичке и економске неприлике доводиле су до девалвација куруша. У 19. веку је уведен систем ковања новог сребрног куруша, сребрног новца званог мецидије и златне лире (1844–1914). Злато је постало стандард за одређивање вредности новца због пада цене сребра на светским тржиштима после 1878. године. Претпоставља се да је реч куруш прихваћена у време похода султана Мурата I на Србију и Босну у 14. веку где су у оптицају биле словенске и немачке кованице сличног назива (словенски грош, немачки *gracheu*). Сличан назив за новац среће се и код других народа (Италијана – *grosso*, Мађара – *grache*). – М. Z. Pakalin, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2, İstanbul 1983, 326–328; S. A. Somel, *The A to Z of the Ottoman Empire*, Lanham–Toronto–Plymouth, UK 2010, 195–196.

⁸⁵ *Ibidem*, 126.

Солунског, Сереског и Драмског санцака. Осим тога, Софијски санцак је прикупио 5.000, „чак је и хришћанско становништво сакупило 1.500 куруша и послало муслиманским избеглицама из Београда. Солунски валија Хасан-паша прикупио је 100.000 куруша. Новчана помоћ из Солуна, Пловдива, Софије и Силистрије износила је укупно 152.000 куруша. Београдске избеглице нису могле пронаћи средства за живот и кров над главом у новим срединама. Постоји податак да су у Видину за њих подигнуте куће за становање.⁸⁶

Муслиманско становништво Кладова иселило се у Видин. У 1865. години иселило се 58 кућа односно 270 људи, којима су османске власти давале храну, плаћале станарину и недељно издржавање. Станарина по кући износила је 9.305 куруша за једанаест месеци. Зато је одлучено да се за 40 породица да по 750 куруша за кућу, као што је учињено са смедеревским и београдским избеглицама у Видину.

Муслимани из Смедерева, њих 500 у 150 кућа иселили су се 4. новембра 1862. године у Видин, где су за њих направљене куће. Укупно је у Видину подигнуто 169 кућа за муслиманске избеглице из Смедерева и Београда.⁸⁷

Закључак

Присуство и насељавање Турака у дунавском басену започето је у Старом веку и трајало је до 1878. године када је Дунав престао да буде природна граница Османског царства. Неколико истраживања која су обавили турски историчари недвосмислено указују на огроман значај који је Дунав имао за Османску империју – у време освајања и напредовања према Западу, у време стабилности али и у време опадања и губљења територија у Румелији.

Погодности пловидбе Дунавом нису увек могле бити коришћене у османско доба, најчешће због временских и климатских услова. С друге стране, османска лака речна флота омогућавала је брзо кретање узводно и низводно. У османској историји велики значај имала је Ђердапска клисура – природна брана која је успоравала турско напредовање ка Западу, али и препрека за продор непријатељских трупа у унутрашњост Румелије. Турски путописац Евлија Челеби је забележио да сав народ који живи у околини Ђердапа „зна босански, турски и влашки“, што даје

⁸⁶ *Ibidem*, 127.

⁸⁷ *Ibidem*, 128.

слику измешаности становништва на обалама у овом делу Дунава.⁸⁸ Први пароброд прошао је кроз Ђердап 1835. године. Одлуком Париског конгреса 1856. Дунав је целом својом дужином стављен под заштиту међународне комисије. Железничка пруга у области око Ђердапске клисуре направљена је 1857. Први путнички брод прошао је кроз Ђердап 1896. захваљујући прокопавањима стена започетим 1837. и каналу који је дужином од 2,5 км отворен са српске стране.⁸⁹

Архивска грађа указује на интензиван и динамичан живот на обалама Дунава који није увек био лак и сигуран, праћен замрзавањем речног корита, поплавама, епидемијама, гусарским нападима. У османско доба Дунавом је управљала Дунавска капетанија чији је задатак био да обезбеди и олакша пловидбу и снабдевање градова на обалама.

Исељавање муслиманског становништва после конференције у Канлици 4. септембра 1862. године означило је опроштај од Дунава после вишевековног турског присуства у дунавском басену.

⁸⁸ A. Decei, *nav. delo*, 525.

⁸⁹ *Ibidem*, 526.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Литература – Secondary Works

- Aslantaş S., *Belgrad-ı Dârü'l-Cihâd*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 15 (2011) 13–37.
- Čelebi E., *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo 1996.
- Decei A., *Demir-Kapı*, İslam Ansiklopedisi 3 (İstanbul 1963) 523–526.
- Doğan H., *Osmanlı Devleti'nin Rumeli'nin İskânında Uyguladığı Yöntem ve Stratejiler*, <http://www.gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2009/4/39.pdf>
- Dursun A. H., *Osmanlı Arşivinde Tuna Nehri ve Kıyıları*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies XII/2 (2010) 333–339.
- Elezović G., Škrivanić, G., *Kako su Turci posle više opsada zauzeli Beograd*, Beograd 1956.
- Filipović M., *Orijentalna komponenta u narodnoj kulturi Južnih Slovena*, Prilozi za orijentalnu filologiju XVI–XVII (1966–67) 1970, 101.
- Historija osmanske države i civilizacije*, I, prir. E. Ihsanoğlu, Sarajevo 2004.
- Kılıçaslan M. E., *Tuna Demirkapısı ve Girdaplar İdaresi*, Karadeniz Araştırmaları 25 (2010) 59–76.
- Özkan A., *Kanlıca Konferansı Sonrasında Müslümanların Sırbistan'dan Çıkarılmaları ve Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'dan Çekilişi (1862–1867)*, Akademik Bakış, cilt 5, sayı 9 (2011) 123–138.
- Ortaylı İ., *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Ankara 2008.
- Pakalin M. Z., *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2, İstanbul 1983.
- Pul A., *Osmanlı Tuna Donanmasının Üstüaçık Gemileri*, Tarih Okulu Dergisi, Yıl 7, Sayı XVIII (2014) 285–317.
- Rásonyi L., *Tuna Köprüleri*, Macarcadan çeviren Hicran Akın, Ankara 1984.
- Roux J-P., *Türklerin Tarihi*, çev. Prof. Dr. Aykut Kayancıgil, Lale Arslan-Özcan, İstanbul 2010.
- Somel S. A., *The A to Z of the Ottoman Empire*, Lanham–Toronto–Plymouth, UK 2010.
- Selçuk H., *Ziştovi ve Yaş Antlaşması Arasında Tuna Kıyısında Bir Osmanlı Kenti: Silistre (1791–1793)*, Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 8/5 (Spring 2013) 645–674.
- Zirojević O., *Turci u Podunavlju*. Prvi deo, Pančevo 2008.
- Бабингер Ф., *Мехмед Освајач и његово доба*, Београд 2010. [Babinger F., *Mehmed Osvajač i njegovo doba*, Beograd 2010]
- Иналцик Х., *Османско царство. Класично доба 1300–1600*, Београд 2003. [Inaldžik H., *Osmansko carstvo. Klasično doba 1300–1600*, Beograd 2003]

Mirjana Marinković

**THE DANUBE BASIN
IN RECENT TURKISH HISTORIOGRAPHY**

Summary

This article presents some results of the latest Turkish historiography concerning the Danube Basin that had a key role in Ottoman history. The works cited in the article are based on the unknown archive material and bring various new data about the Danube region, both in the state of war and at peace. The main topics are Belgrade sieges in the 15th century and its conquest in 1521, the policy and strategy of the settlement of Rumeli, the organization of Irongate, the Danube in Ottoman archive sources, migrations of the Muslim population from the cities on the banks of the Danube river (Belgrade, Kladovo and Smederevo). The Danube was not just a natural border between Hungary and the Ottoman Empire. It was a life important river for the Ottomans who used its potentials from the 16th until 19th century.

Keywords: the Ottoman Empire, the Danube Basin, the latest Turkish historiography, Belgrade, the Irongate, settlement in Rumelia, emigration of the Muslim population.

Чланак примљен: 27. 03. 2017.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 12. 06. 2017.